

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu. Elmi əsərlər, 2025, № 1-2, s. 55-58
Nakhchivan Teachers Institute. Scientific Works, 2025, № 1-2, p. 55-58
Нахчыванский институт учителей. Научные труды, 2025, № 1-2, с. 55-58

UOT: 159.922.73:37.015.3

<https://doi.org/10.30546/670832.2025.01.1100>

Uşaqlarda zehni inkişaf, onun mərhələləri və dəstəklənməsi fəaliyyəti haqqında

Müəllif(lər):

Nuray Cəlilli

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu

Magistrant

E-poçt:

Açar sözlər: fəaliyyətlər, zehni inkişaf, inkişafın mərhələləri, inkişafın dəstəklənməsi

Annotasiya. Bu məqalədə uşaqların zehni inkişafı, uşaqlarda zehni inkişafın mərhələləri, zehni inkişafın dəstəklənməsi fəaliyyətləri aktual məsələlərdir. Tədqiqatın məqsədi uşaqlarda zehni inkişafın necə baş verdiyini, onun hansı mərhələlərinin olmasını və necə dəstəkləndiyi fəaliyyətini təhlil etməkdən ibarətdir. Bu fəaliyyətləri müntəzəm olaraq həyata keçirməklə, uşağınızın zehni inkişafına töhfə verə və onun ömür boyu öyrənmə səyahətinə dəstək olmaq olar. Unudulmamalıdır ki, ən dəyərli təhsil təcrübəsi valideynlərin uşaqlarına evdə göstərdikləri dəstəkdir. Erkən uşaqlıq dövründə uşaqların yeni-yeni təcrübələri olur və bu təcrübələr onların beyinlərində qalıcı izlər qoyur. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti uşaqların təlim və tərbiyəsinin elmi əsaslarla qurulmasına şərait yaratmaqdır. Məqalənin praktik əhəmiyyəti isə zəngin öyrənmə mühitinin yaratmaqla uşağın təbii maraqlarını və öyrənmə ehtiyaclarını təmin etməkdən ibarətdir. Aparılan tədqiqat təsdiqlədi ki, uşaqlarda zehni inkişaf bir neçə mərhələyə bölünür ki, onların hər birinin də öz xüsusiyyətləri vardır.

Author(s):

Nuray Jalilli

Nakhchivan Teachers Institute

Master student

E-mail:

Key words: activities, therapy, mental development, stages of development, support of development

On mental development in children, its stages and supportive activities

Abstract. In this article the mental development of children, the stages of mental development in children, activities to support mental development are topical issues. The purpose of the study is to analyze how mental development occurs in children, what stages it has and how it is supported activity. By doing these activities regularly you can contribute to your child's mental development and support his lifelong learning journey. Remember that the most valuable educational experience is the support that parents provide to their children at home. In early childhood children have new experiences and these experiences leave permanent marks on their brains. The theoretical significance of mental development creates the conditions for the construction of training and education of children on a scientific basis. Practical significance of the article creating a rich learning environment satisfies the child's natural interests and learning needs. The study carried out confirmed that mental development in children is divided into several stages. Each of these stages has its own characteristics.

Автор(ы):

Нурай Джалили

Нахчыванский институт учителей

Магистрант

Э-почта:

Ключевые слова: деятельность, умственное развитие, этапы развития, поддержка развития

О психическом развитии у детей, его этапах и поддерживающей деятельности

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы психического развития детей, этапы психического развития у детей, деятельность по поддержке психического развития. Цель исследования состоит в том, чтобы проанализировать, как происходит психическое развитие у детей, какие стадии оно имеет и как поддерживается его деятельность. Регулярно выполняя эти действия, вы можете внести свой вклад в умственное развитие вашего ребенка и поддержать его путь обучения на протяжении всей жизни. Не следует забывать, что самый ценный образовательный опыт - это поддержка, которую родители оказывают своим детям дома. В раннем детстве у детей появляются новые переживания, и эти переживания оставляют неизгладимый след в их мозгу. Теоретическая значимость исследования заключается в создании условий для построения обучения и воспитания детей на научной основе. Практическая значимость статьи заключается в обеспечении естественных интересов и потребностей ребенка в обучении путем создания богатой учебной среды. Проведенное исследование подтвердило, что умственное развитие детей делится на несколько этапов, каждый из которых имеет свои особенности.

Giriş. Bu məqalədə uşaqların zehni inkişafı, uşaqlarda zehni inkişafın mərhələləri, zehni inkişafın dəstəklənməsi fəaliyyətləri aktual məsələlərdir. Uşaqların zehni inkişafı onların idrak, emosional və sosial qabiliyyətlərinin inkişafında son dərəcə mühüm rol oynayır. Hər bir uşağın bu prosesdən fərqli bir sürətlə irəlilədiyini və unikal inkişaf səyahətini yaşadığını xatırlamaq vacibdir. Zehni inkişaf uşağın həyatının ilk illərindən başlayır və həyatının hər mərhələsində davam edir. Zehni inkişaf uşağın qavrayış, düşünmə, problem həll etmə, dil inkişafı və sosial münasibətlər kimi sahələrdəki qabiliyyətlərini əhatə edir. Bu proses beyində sinir əlaqələrinin formalaşması və möhkəmlənməsi ilə sıx bağlıdır. Erkən uşaqlıq dövründə uşaqların yeni təcrübələri olur və bu təcrübələr onların beyinlərində qalıcı izlər qoyur.

Validəynlər olaraq bizim ən mühüm vəzifələrimizdən biri uşaqların əqli inkişafını dəstəkləmək və həvəsləndirməkdir. Bu, uşaqlara öz potensiallarını maksimum dərəcədə artırmağa və sağlam şəkildə böyümələrinə kömək etməklə yanaşı, onlara özlərini ifadə etməyə və dünyanı dərk etməyə imkan verir.

Tədqiqatın məqsədi uşaqlarda zehni inkişafın necə baş verdiyini, onun hansı mərhələlərinin olmasını və necə dəstəkləndiyi fəaliyyətini təhlil etməkdən ibarətdir.

Hər bir mərhələ uşağın idrak, emosional və sosial qabiliyyətlərində nəzərəcarpacaq dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Bu mərhələləri başa düşmək uşağınızın ehtiyaclarını və potensialını daha yaxşı anlamağa kömək edə bilər.

1. Doğuşdan 6 aya qədər: Bu dövrdə körpənin zehni inkişafı əsas reflekslərin inkişafı ilə başlayır. Yeni doğulmuş körpə ətraf aləmi qavramaq və ona reaksiya vermək üçün fitri reflekslərə malikdir. Körpə vizual, eşitmə və toxunma stimullarına cavab verir.

2. 6 aydan 2 yaşa qədər: Körpəlikdən sonra uşaq daha çox müstəqillik qazanır və dünyanı araşdırmaq üçün hərəkət etməyə başlayır. Bu dövrdə uşaq cisimləri tanıma prosesinə daxil olur və əlləri ilə ətrafdakı dünyanı araşdırmağa başlayır. Bu dövrdə dil inkişafı da sürətlə inkişaf edir.

3. 2 yaşdan 6 yaşa qədər: Bu dövrdə uşağın dil inkişafı və sosial bacarıqları sürətlə inkişaf edir. Uşaqlar duyğularını ifadə etməyi və digər

insanlarla necə ünsiyyət qurmağı öyrənirlər. Mücərrəd düşünmə qabiliyyətləri də inkişaf etməyə başlayır və uşaqlar məntiqi təfəkkür bacarıqlarını qazanırlar.

4. 6 yaşdan 12 yaşa qədər: Bu, akademik və idrak bacarıqlarının dərinləşdiyi dövrüdür. Uşaqlar mücərrəd düşünmə qabiliyyətlərindən daha çox istifadə edir və mürəkkəb problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər.

5. 12 yaşdan 18 yaşa qədər: Yeniyetməlik kimi tanınan bu dövrdə uşaqlar öz şəxsiyyətlərini tapma və gələcəkləri ilə bağlı qərarlar vermə prosesinə girirlər. Akademik uğur, sosial əlaqələr və gələcək planlar bu dövrdə əhəmiyyətli olur.

Uşaqların zehni inkişafı üçün nə etmək lazımdır? Uşaqların zehni inkişafını dəstəkləmək üçün gündəlik həyatlarında həyata keçirə biləcəkləri bir çox təsirli fəaliyyətlər var. Bu fəaliyyətlər uşaqların idrak, emosional və sosial qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün effektiv üsuldur. Uşaqlarda zehni inkişafı dəstəkləmək üçün tövsiyə olunan 10 fəaliyyət:

Oxumaq və Hekayə. Uşaqların dil inkişafını təşviq etmək üçün hər gün müntəzəm olaraq kitab oxuyun və ya hekayələr danışın. Xüsusilə rəngli şəkilli kitablar 0-6 yaş arası uşaqlar üçün uyğundur. Uşağınızla birlikdə seçdiyiniz kitabı oxuyarkən personajların səslərini təqlid edin və ya hekayəni həyəcanlı şəkildə danışın.

Musiqi və ritm fəaliyyətləri. Körpəlikdən musiqi dinləmək və oxumaq uşağınızın emosional ifadə bacarıqlarını inkişaf etdirə bilər. Körpələr üçün yumşaq və ritmik melodiylara üstünlük verilsə də, böyük uşaqlar üçün ritmik mahnılar və rəqs fəaliyyətləri təşkil edə bilərsiniz.

Bloklarla oynamaq. Bloklarla oynamaq 2-6 yaş arası uşaqlar üçün idealdır. Müxtəlif rəng və formalı bloklardan istifadə edərək uşağınızla birlikdə strukturlar qurun. Sadə bir qüllə və ya daha mürəkkəb bir quruluş tikərək uşağınızın təxəyyülünü və problem həll etmə qabiliyyətlərini inkişaf etdirin.

Təbiət gəzintiləri və kəşfiyyat fəaliyyətləri. 4-12 yaşlı uşaqlar üçün təbiət gəzintiləri və kəşfiyyat fəaliyyətləri təşkil edin. Uşağınızla parkda və ya meşədə təbiət gəzintisi edərək təbii mühiti kəşf edin. Uşağınızla birlikdə müxtəlif bitki və heyvan növlərini araşdırın və təbiətin gözəlliklərini kəşf edin.

Yaradıcı incəsənət fəaliyyətləri. 3-12 yaşlı uşaqlar üçün rəsm, rəsm və ya xəmir oyunu kimi yaradıcı sənət fəaliyyətlərini təşkil edin. Uşağınızın təxəyyülünü açın və ona müxtəlif rənglərdə rəngli karandaşlar və ya plastik xəmirlə özünü sərbəst ifadə etməyə imkan verin.

Tapmacaların həlli və oyunlar. 6-12 yaşlı uşaqlar üçün sadə tapmacalar və ya zehni oyunlar təşkil edin. Sudoku, labirint oyunları və ya yaddaş kartları kimi zehni oyunlar oynayaraq uşağınızın məntiqi təfəkkür bacarıqlarını inkişaf etdirməsinə kömək edin.

Riyaziyyat oyunları və fəaliyyətlər. 6-12 yaşlı uşaqlar üçün evdə sadə riyaziyyat oyunları təşkil edin. Rəqəmsal tapmacalar, ədədlərin əlavə və çıxılması oyunları və ya həndəsi fiqurlarla əlaqəli fəaliyyətlər təşkil etməklə övladınıza riyaziyyat anlayışlarını əyləncəli şəkildə öyrənməsinə icazə verin.

Müzakirə və fikir mübadiləsi. 8-18 yaşlı uşaqlarla gündəlik mövzuları müzakirə edin və fikir mübadiləsi aparın. Uşağınızın fərqli fikirləri başa düşməsinə və öz fikirlərini ifadə etməsinə icazə verin. Xüsusilə yeniyetməlik dövründə uşağınızın emosional ehtiyaclarını anlamaq üçün səbirli olun.

Problem həll edən oyunlar və tapmacalar. 6-18 yaşlı uşaqlar üçün çətinlik səviyyəsinə uyğun problem həll edən oyunlar və ya tapmacalar təşkil edin. Məntiq tapmacaları, labirint oyunları və ya strategiya oyunları oynayaraq uşağınızın zehni qabiliyyətlərinə meydan oxuyun və dəstəkləyin.

Komanda idmanları və qrup fəaliyyətləri. 4-18 yaş arası uşaqlar üçün komanda idmanlarında və ya qrup fəaliyyətlərində iştirak etməyi təşviq edin. Uşağınıza futbol, basketbol və ya voleybol kimi komanda idman növləri və ya dram dərsləri və musiqi qrupları kimi qrup fəaliyyətləri ilə əməkdaşlıq bacarıqlarını inkişaf etdirməyə və sosial əlaqələri gücləndirməyə kömək edin.

Bu fəaliyyətləri müntəzəm olaraq həyata keçirməklə, uşağınızın zehni inkişafına töhfə verə və onun ömür boyu öyrənmə səyahətinə dəstək ola bilərsiniz. Unutmayın ki, ən dəyərli təhsil təcrübəsi valideynlərin uşaqlarına evdə göstərdikləri dəstəkdir.

Oyun terapiyası uşaqların emosional və zehni inkişafını dəstəkləmək üçün istifadə edilən

təsirli bir üsuldur. Oyun terapiyası uşaqlara duyğularını ifadə etməyə və yaşadıkları çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə kömək edir. Oyunlar vasitəsilə uşaqlar emosional təcrübələrini emal edir, stresin öhdəsindən gəlir və özünə hörmətini artırır. Bundan əlavə, oyun terapiyası uşaqlara sağlam sərhədləri öyrədir və sosial bacarıqları gücləndirir. Zehni inkişafa ən çox təsir edən amillər hansılardır?

Uşaqların zehni inkişafına təsir edən bir çox amillər var. Bunlara genetik meyl, uşağın ətraf mühiti, ailə dinamikası, təhsil səviyyəsi, emosional dəstək, qidalanma, yuxu rejimi və erkən uşaqlıq dövründəki təcrübələr daxildir. Bundan əlavə, uşağın yaşadığı stress və ətraf mühit stimullarının səviyyəsi də zehni inkişafa əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Materiallar və metodlar. Məqalədə uşaqların zehni inkişafı və ona təsir edən amilləri araşdırmaq üçün müxtəlif nəzəri materiallardan istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın əsasını təşkil edən materiallar uşaqların zehni inkişafını araşdıran yerli və xarici elmi ədəbiyyatlar, akademik məqalələr əsasında seçilmişdir.

1. Elmi mənbələr və akademik ədəbiyyatlar – Uşaq psixologiyası haqqında yazılmış kitablar, məqalələr.

2. Müasir sosial və psixoloji nəzəriyyələr – Uşaqların zehni inkişafının formalaşmasına təsir edən amilləri izah edən müxtəlif nəzəri modellərdən istifadə edilmişdir.

İstifadə olunan metodlar:

1. Məktəbəqədər uşaqların zehni inkişafına təsir edən amillər sistemli şəkildə araşdırılmış, mövcud elmi yanaşmalar təhlil edilmişdir.

2. Müqayisəli metod – Uşaqların zehni inkişafına aybaay təsir edən amillər müqayisə olunmuşdur.

3. Nəzəri ümumiləşdirmə - Müxtəlif elmi mənbələrdən əldə edilən məlumatlar ümumiləşdirilərək məktəbəqədər uşaqların zehni inkişafına təsir edən amillər müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti.

Zehni inkişafın nəzəri əhəmiyyəti uşaqların təlim və tərbiyəsinin elmi əsaslarla qurulmasına şərait yaradır. Bu nəzəri biliklər aşağıdakılar üçün əsasdır:

Təhsil proqramlarının hazırlanması: Uşağın yaşına uyğun zehni imkanlarını nəzərə alan

dərslərlik və metodik materialların tərtibi.

Tərbiyə və psixoloji müdaxilə: Zehni inkişafda ləngimə və ya pozuntu hallarında düzgün diaqnoz və müdaxilə üsullarının seçilməsi.

Fərdi yanaşma: Müəllim və valideynlərə uşağın inkişaf səviyyəsinə uyğun davranış və tədris üsulları seçməkdə bələdçilik edir.

Zehni inkişafın dəstəklənməsi yalnız nəzəri biliklərlə məhdudlaşmamalı, praktiki fəaliyyətlərlə müşayiət olunmalıdır. Bu baxımdan:

Zəngin öyrənmə mühitinin yaradılması uşağın təbii maraqlarını və öyrənmə ehtiyaclarını təmin edir.

Əyləncəli və maarifləndirici oyunlar zehni bacarıqları inkişaf etdirir və öyrənməni əyləncəli hala gətirir.

Valideyn və müəllim dəstəyi uşağın özünəinamını artırır və yeni bilikləri mənimsəməsində motivasiya yaradır.

Nəticə və müzakirə. Bu məqalədə uşaqların zehni inkişafı və ona təsir edən amillər hərtərəfli şəkildə araşdırılmışdır. Nəticələr aşağıdakı kimidir.

1. Aybaay uşaqlarda inkişaf bir mərhələ daha artır. Hər ayın özünəməxsus inkişaf xüsusiyyətləri vardır.

2. Uşaqların zehni inkişafını artırmaq üçün müxtəlif yollar mövcuddur. Bu yollar uşaqlarda müsbət dəyişikliklərə yol verir.

Uşaqlarda zehni inkişaf fərdi və mərhələli şəkildə baş verir. Bu inkişafın düzgün istiqamətlənməsi və dəstəklənməsi uşağın gələcək təhsil və həyat uğurları üçün vacibdir. Ailənin, məktəbin və cəmiyyətin rolu bu prosesdə həlledici əhəmiyyət daşıyır. Uşaqlara yaşlarına uyğun imkanlar yaratmaqla, onların zəka potensialını maksimum səviyyədə ortaya çıxarmaq mümkündür.

Yekun nəticə. Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, uşaqların zehni inkişafını tənzim-

ləmək üçün yuxarıdakı fəaliyyətləri müntəzəm olaraq həyata keçirmək, emosional və zehni inkişafını dəstəkləmək lazımdır. Həmçinin uşaqların zehni inkişafında valideynlərin rolunun böyük olduğunu unutmamalıyıq. Valideynləri tərəfindən verilən emosional dəstək, qidalanma, genetik, həmçinin ətraf mühit, doğulduğu coğrafiya uşaqların zehni inkişafına təsir edən amillərdəndir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Məktəbəqədər təhsil proqramı (kurikulum). – Bakı: Təhsil Nazirliyi Nəşriyyatı, 2012. – 152 s.
2. Bayramov, Ə.S. Psixologiya / Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə. – Bakı, – 2003. – 340 s.
3. Quliyev, E.M. Kiçik məktəblinin psixologiyası / E.M.Quliyev. – Bakı: ADPU, – 2003. – 136 s.
4. Quliyev, E.M. Kiçik məktəblilərdə idrak fəaliyyətinin inkişaf xüsusiyyətləri / E.M.Quliyev. – Bakı: ADPU, – 1995. – 128 s.
5. Əlizadə, Ə.Ə. Məktəblinin psixologiyası / Ə.Ə.Əlizadə, Q.T.Əzimov, E.M.Quliyev. – Bakı: ADPU, – 2001. – 280 s.
6. Əhmədov, A. Uşaq psixologiyası və inkişaf mərhələləri / A.Əhmədov. – Bakı: Maarif, – 1990. – 212 s.
7. Mehdiyev, Z.M. Uşaq psixologiyası / Z.M. Mehdiyev. I hissə. – Bakı: API, – 1982. – 164 s.
8. Султанов, А.А. Психиатрия / А.А. Султанов. – Баку: – 2003. – 288 с.
9. Seyidov, S.İ. Ümumi psixologiya / S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev. – Bakı, – 2014. – 320 s.
10. Musayeva, R. Psixologiya / R.Musayeva. – Bakı: Nurlar Nəşriyyatı, – 2015. – 248 s.

Məqalə psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Salatın Hacıyeva tərəfindən təqdim olunmuşdur.

İlkin daxilolma – 23.01.2025, son daxilolma – 14.02.2025, qəbulolunma – 05.03.2025